

Рукописни зборници поезије XVIII и XIX века¹, којих је сачувано више од стотину², настали су углавном северно од Саве и Дунава, у оквирима Карловачке митрополије (у Војводини, Славонији, Барањи и делу западне Румуније)³. То су биле руком исписане свеске, различитог спољњег изгледа, квалитета, величине и садржаја, у којима се углавном налазе песме, али је било и других записа — рачуна, рецепата, молитава, писама, прозних записа, цртежа, шарада — превасходно личне природе. Језик ових зборника је у основи српскословенски, с елементима народног, касније народни српски, као и рускословенски⁴. Писмо је стара ћирилица, коју ће доцније сменити нови правопис. Песме на страним језицима, које се у песмарицама јављају спорадично⁵, овде такође треба поменути као пример својеврсног отварања према другим световима и другачијим културама, што је у суштини тековина модерног начина живота. Ови зборници представљају појаву која се код нас, будући да су њени носиоци били представници грађанског staleжа, уобичајено назива српским грађанским песништвом⁶.

Песмарице су, иначе, састављали писмени људи: ђаци, богослови, свештеници, учитељи, калфе и мајстори, трговци, војници, младе девојке и различите мадаме — припадници новоствореног грађанског staleжа тога времена, о чему су у својим бележницама понекад остављали штуре податке⁷.

¹ „Ерлангенски рукопис“, који је настао око 1720. године, сматра се најстаријом српском грађанском песмарицом (*Гезман* 1925). Песме из рукописних зборника од двадесетих година XIX века штампане су у различитим публикацијама и почео је повратни утицај — преписивања са штампаних предложака (*Клеут* 1995: 14, 30, с припадајућом литературом), чиме се процеси традирања и варирања ових песама додатно усложњавају.

² Најпотпунију библиографију сачуваних рукописних песмарица даје Боривоје Маринковић (1966). Њену допуну сачиниле су Марија Клеут и Мирјана Стефановић (*Клеут, Стефановић* 1984: 142–164). Ови рукописи чувају се углавном у Народној библиотеци у Београду, у Библиотеци Матице српске у Новом Саду, Архиву САНУ, у Београду, затим у Сечењијевој библиотеци у Будимпешти, у Библиотеци ЈАЗУ, у Загребу, Народној музеју, у Прагу (*Маринковић* 1966 2: 239–261).

³ О Карловачкој митрополији у времену простору види: *Радосавлевић* 2013: 170–175.

⁴ Веза са руском традицијом евидентна је у језику и избуру песама које се налазе и у неким од руских песмарица с почетка XVIII века (према *Стефановић* 1992: 110, 223).

⁵ У овим зборницима има песама на руском (*Маринковић* 1966: 62–63; *Стефановић* 1992: 104), неколико на немачком (*Стефановић* 1992: 116, 308), мађарском (*Пешић* 2016: 148), грчком, нпр. у Песмарици Николаја Стојковића, Јакова Иљина и у Записној књижици (*Стефановић* 1992: 120, 294, 298, 308), румунском (*Стефановић* 1992: 120–121). А присутан је и утицај ових књижевности, као и дубровачко-даламатинске поезије XVII века (*Маринковић* 1966 1: 76–78).

⁶ О српском грађанском песништву је писано много. Овде се наводе само најважнији аутори: *Остојић, Ђоровић* 1926; *Лесковац* 1946; *Маринковић* 1966 1 и 2 (са литературом); *Павић* (1970); *Бекић* [и др.] (1988); *Стефановић* (1992); *Клеут* (1995), мада културном контексту, односно међусобним везама фолклора и књижевности, о чему је овде превасходно реч, није посвећивана пуна пажња.

⁷ Овде се то показује илустративним примерима: „Сопственоју рукоју“ исписао „с[в]ја]штено јереј Теодор Добраш[евић]“, 1763. год нов. 7, у Бастасјех“ (*Маринковић* 1966 2: 239–240);

Власници ових зборника, и најчешће њихови састављачи, у своје бележнице уписивали су песме по сопственом изобру, за себе или да би их неке даровали — песмарице су биле својеврсне антологије њиховог укуса, али свакако и средине из које су потицали. У њих су они уписивали народне песме, затим њихове имитације (песме на народну и народске песме⁸), али и стихове које су сами састављали, изостављајући своја имена или су се потписивали, тако да су се до данас сачувала само њихова имена⁹. У песмарицама се налазе и песме познатих српских песника¹⁰ који, иначе, припадају различитим стилским формацијама (класицизму, сентиментализму, романтизму). А оне понекад садрже и преводе и прераде¹¹.

Стихови у песмарицама су у основи непотписани, анонимни, што сведочи о односу њихових састављача према сопственом или туђем ауторству и повезује их са схватањем ауторства у народним песништву. Песме су бележене једна испод друге (понекад као прозни текст), означене бројевима, измешано, жанром и садржином неповезано¹², што казује да записивачи нису имали изграђену

„песми различнија мне дијака, ученика Илије Радишича, в Будиме 1769 (*Маринковић* 1966 2: 240); „сија књижица јест мње В. Јоановича 1805“ (*Маринковић* 1966 2: 251)... Потпунији списак песмарица с подацима о писарима и власницима (*Маринковић* 1966 2: 239–261), такође: *Клеут, Стефановић* 1984: 142–164.

⁸ Ова сложена појава се у српској традицији уобичајено назива песмама на народну, или народским песмама, али се међу њима често не прави јасна разлика. То су, најопштије речено, песме које представљају прелазни вид од усмене ка писаној књижевности, индивидуалног су порекла, али се преносе као адептотне, односно без имена аутора (*Пешић, Милошевић* 1984: 173). Оне на различите начине подржавају тематику, мотиве, садржаје и стилско-изражајна средстава народне поезије и зато нису увек исте, па их није могуће ни прецизно дефинисати. Шире о овим појмовима и литератури (*Борђевић-Белић* 2016: 27–29).

⁹ Списак имена неколико наивних стихотвораца: Јован Авакумовић, Мирослав Зановић, Стеван Зурковић, Исаија, Арон Јелинић, Василије Јовановић, Аврам Милетић, Стефан Миловац, Јулијана Новаковић, Сава Попов. Потпунији списак види: *Маринковић* 1966 2: 281–328. Види и: *Карановић* (Г) 1988: 191–202; *Карановић* (Б) 1988: 166–184.

¹⁰ Као: Лукијан Мушицки (*Маринковић* 1966 2: 513–514; *Пешић* (А) 2016: 161); Захарија Орфелин (*Маринковић* 1966 1: 59–61; 516–517); Јован Рајић (*Маринковић* 1966 2: 518–520; *Стефановић* 1988: 104–117); Доситеј Обрадовић (*Маринковић* 1966 2: 514–516; *Пешић* (А) 2016: 161); Јован Стетија Поповић (*Маринковић* 1966 2: 517–518), чак и познати песници романтизма, као Јован Јовановић Змај (*Клеут* (А) 1988: 185–192). Најпотпунији списак аутора види: *Стефановић* 1992: 399–401.

¹¹ Јован Рајић је превео, односно прерадио две песме, традиране у песмарицама, из драме „Трагедомедије“, Е. Козачинског, коју је и адаптирао (*Стефановић* 1988: 104–117). Јован Стерија Поповић је из Флоријана донео песму која је била преписивана у песмарицама, а почиње стихом: „Сакриј бледе твоје зраке“ (*Флашар* 1981: 187–188). Превод Лесингове песме Јована Јовановића Змаја, која на српском почиње стихом: „Кажу људи у Турака“, такође је вариран у песмарицама (*Бекић* (Б) 1988: 246–256). У песмарицама се налазе и анонимни преводи и једне Шилерове песме (*Бекић* (А) 1988: 233–244), да поменем само неке од аутора, што сведочи о књижевном укусу власника песмарица, односно дела грађанског staleжа међу којима су оне биле популарне.

¹² Осим у ретким примерима, у ранијим песмарицама обично су повезане духовне песме (*Стефановић* 1992: 102), као у песмарицама Теодора Добрашевића и Аврама

свест о њиховом ауторству и пореклу, а ако су је имали, за њих нису марили, чиме су такође били везани за усмену традицију, мада већ записом бележиоци чине отклон од усмене комуникације и показују фасцинацију писаном речи. Песме најчешће немају наслов¹³, што их исто тако повезује с усменим начином преношења — певањем, како су се оне иначе изводиле¹⁴. Али за разлику од народног песништва, ове песме певане су на приредбама, баловима, у салонима, у затвореном простору (пред малим бројем људи). И репертоар песмарица био је на одређени начин фолклорно традицијски и традицијски, пошто су се бележења песама у њима понављала и, од песмарице до песмарице, донекле варира-ла¹⁵. Све то су њихове везе, али и динамички отклони с фолклорном традицијом и усменошћу уопште.

У рукописним песмарицама, посматрано у целини, записане су песме које су се допадале грађанину и одговарале његовом виђењу света, било да су озбиљне, шаљиве, или сатиричне садржине. У њима доминирају лирске песме, има нешто лирско-епских и епских песама¹⁶. Међу лирским песмама најбројније су љубавне¹⁷, има религиозног и духовног песништва, молитви¹⁸, те патриотских песама (које су тематски углавном везане за ослободилачке ратове против Турака и револуцију 1848)¹⁹. Има и песама које славе вино²⁰, војничких²¹, похвалних песама

Милетића, такође преписи из А. Качића Миошића иду један за другим (*Стефановић* 1992: 111–113, 144). У познијим песмарицама песме се такође понекад групишу према садржини и жанровској припадности, сматра се да је то утицај збирки Вука Ст. Караџића (*Клеут* 1995: 29).

¹³ Одсуство, присуство наслова видети у садржају књиге Б. Маринковића, у којем су песме које имају наслов болдоване (*Маринковић* 1966 2: 551–556). Наслов је, иначе, обележје писаног начина комуникације.

¹⁴ Иако њихове мелодије нису забележене, постоје мање или више посредни докази да су се певале, као што су припеви, или белешке да се нека песма певала на мелодију друге и сл. О томе види: *Пешић* (А) 2016: 162–163.

¹⁵ Ту се ипак не може говорити о варирању какво је оно у усменом преношењу, јер је постојање писаног текста „стезало“ текст својом неприкосновености (*Карановић* (Д) 1988: 136).

¹⁶ Маринковић је епске народне песме штампао на крају своје антологије (1966 2).

¹⁷ О љубавним песмама, њиховим изворима и литератури, види: *Маринковић* 1966 1: 47–51.

¹⁸ Духовне песме се углавном јављају у старијим песмарицама, о њиховом присуству и руском пореклу, као и ауторима, углавном свештеницима, детаљно је писао Б. Маринковић (1966 1: 38–42; 58–59; 2: 281–284). Песме религиозног карактера су у четвртном делу антологије Б. Маринковића (1966 2: 85–123).

¹⁹ Ове песме углавном су у трећем делу антологије Б. Маринковића (1966 2: 10–82). О једном сегменту патриотске поезије: *Пешић* (А) 2016: 159–161; *Карановић* (Б) 1988: 167–169.

²⁰ Оне у основи певају о уживању у материјалним радостима живота, јелу и пићу (*Карановић* (Б) 1988: 167–168; *Стефановић* 1992: 225). Има и правих народних обредних песама, почасница, које у новом окружењу пролазе кроз процес деритуализације.

²¹ О присуству војничких песама и песама о ратовима у песмарицама (*Маринковић* 1966: 75; *Пешић* (А) 2016: 156; *Стефановић* 1992: 205–209).

и ламената, неретко испеваних поводом неког догађају²², а и стихова који пред-стаљају рефлексије о животу. Њихови записивачи их, међутим, не групишу ни по критеријуму жанровске припадности, нити по сличности у садржини, већ су их, изгледа, бележили онако како су до њих долазили.

И народне песме у песмарицама у већини су стихови љубавних осећања, где лирски субјекат, његово „ја“, задобија доминантнију улогу²³, а с њим индивидуални доживљај избија у први план. Зато се песме с архаичним митским и обредним елементима, које се баве општим људским ситуацијама, пре него осећањима појединца, у песмарицама бележе ретко. Оне су присутне пре свега у старијим рукописима, кад је веза са селским начином живота још увек била јака²⁴. То су сватовске, играчке и малобројне песме с темом рада, вероватно мобарске²⁵, веселе, хумористичке, неретко еротске садржине, које су пандан својим аналогним озбиљним ситуацијама²⁶. И њихов је обредни контекст — мада снажно присутан у карневализацији ликова и односа, у различитим инверзијама њиховог понашања, социјалних улога, поетичких норми и сл.²⁷ — ту битно скрајнут.

Тако у стиховима о доброј, медној години, вину и три пијане јетрве, ексцентрично понашање достиже кулминацију у тренутку њиховог одрицања од статуса удатих, у стиховима:

Пиле су винце до три јетрвице,
Слатко је винце,
Добро је винце,
Ал је медна година, која је донела.
Перва је попила златну бурму с руке,
Слатко је винце,
Добро је винце,

²² Песме у похвалу људи и крајева чији су аутори познати: *Маринковић* 1966 1: № 3, 5, 9, 17, 18, 39, 41, 45; види и бел. уз ове песме (*Маринковић* 1966 2; такође: *Пешић* (А) 2016: 156–159).

²³ Као у стиховима: „Ја се држа с лепотом девојком / Гледасмо се три године дана“ (*Гезман*: № 132); „Сву ноћ крадо, ништа не украдо / Ван пред зору вранца и зеленка“ (Песмарица Теодора Добрашевића, № 28, према *Маринковић* 1966 2: № 436); „Девојчице, ружичице, ружо румена / Погледај ме црним оком, чим те спомињем“ (Песмарица Аврама Милетића, № 36, према *Маринковић* 1966 2: 441) и др.

²⁴ Првој генерацији песмарица условно припадају оне које су настале пре почетка рада В. С. Караџића, до 1814. Неки аутори у присуству еротских песама виде утицај осамнаестовековног „рококо сензибилитета“ (*Павић* 1970: 221–223), али без обзира да ли је тако, овде се ради о снажном процесу деритуализације.

²⁵ О томе више: *Карановић* (Г) 1988: 191–202.

²⁶ На пример, песме о неприличним женидбама и женидбама животиња (*Карановић* (Г) 1988: 193–196).

²⁷ У свим овим песмама говори се о необузданој радости и лепоти овоземног живљења. Оне се граде слично — и кад казују о гротескним просидбама и женидбама, апсурдно постављеном мобином ручку, лудој радости пијанства, или о бурлескном обрачуну снахе са свекрвом (*Карановић* (Г) 1988: 191–202).

Друга је попила златан чепац с главе,
Слатко је винце,
Добро је винце,
Трећа је попила свога господара.
Слатко је винце,
Добро је винце,
Док је моје главе, биће господара
Слатко је винце,
Добро је винце,
Братац ће ми доћи, бурму ће донети,
Слатко је винце,
Добро је винце,
Трећа је попила, пак је беседила:
Слатко је винце,
Добро је винце.²⁸

(Песмарица Василија Јовановића, између 1805.
и 1807, према *Маринковић* 1966 2: № 483).

Да је овде реч о ритуалном пијанству потврђује чињеница да је опијање жена у патријархалним заједницама било не само могуће, већ и подстицано, али искључиво о великим празницима²⁹ — овде о гозби захвалности за богату бербу и цеђење првог вина, слатке шире, које песма и слави, само што је све то овде потиснуто. У првом плану нашао се текст³⁰ с измењеним финкцијама, у оквирима профане забаве и у другачјем социјалном окружењу. Присуство обредних елемената у песмама о вину у песмарицама иначе потврђују и почаснице, које су у свом природном окружењу певане на славама, свадбама и разним породичним весељима, у част мушком старешини и старешинству, које у новом контексту (славећи често жену), пролазе не само кроз процес деритуализације, већ у одређеној мери и тривијализације — „слога, дружење, весеље и вино у њима губе значење светог и само су позив на забаву и уживање“³¹, ако је могуће бесплатно, као:

Да славимо, да хвалимо
Нашег домаћина,
Који нама *забадава*,
Даје пити вина.

²⁸ О песми и њеним обредно-карневалским средствима изражавања, елементима ритуалне иверзије и пародирања (*Карановић* (В) 1988: 419–424).

²⁹ То потврђује обичај да се о Божићу добро опити, о чему говори и изрека: „Ако сам се и опила, Божић ми је“ (*Караџић* 1852: 35).

³⁰ Текст оваквих песама је, упркос изложености „самовољи“ преписивача и редактора, вероватно захваљујући и високо артифицијелном стилу, успевао да се добро очува у овим рукописима.

³¹ Мада оне у детаљима чувају сећање на прастаре култове (*Карановић* (Г) 1988: 198–199).

Он не мари, нити брани,
Да се напијемо,
Већ он жели да код њега
Весели будемо!

(Песмарица Василија Јовановић, № 62,
према *Маринковић* 1966 2: № 421).

И песме с еротском и хуморно-готескном садржином³², некада обредно-карневалске, као стихови:

О кецељо, висока планино,
Испод тебе ледна вода тече,
И ја стадо да коња напојим,
Коњ причепи, упаде му глава,
И да било на коњу бисага,
Пропаде ми и коњ и бисаге,
Већ бисаге о брег ударише,
Те мом коњу глава заминула.

(Песмарица Јована Николића, № 17,
према *Маринковић* 1966 2: № 470)

пролазе кроз процес аналогних трансформација које, у новом окружењу, интензивирају профанизовану, ласцивну компоненту — кад се потисну ритуална упоришта, оне лако клизе у вулгарност (овде иначе посредовану метафорама).

Народне песме у песмарицама су се, дакле, нашле изван свог примарног контекста извођења, прешле из искључиво усмене комуникације у комбиновани облик преношења — укључујући преписивање, прештампавање (исти је случај и са песмама на народну, народским и ауторским песмама у песмарицама — ту у начину рецепције нема разлике). Изван сакралног времена извођења, губећи своје практично-прагматичке функције, измештајући се из примарног контекста, певане у доколици, служиле су, као и све остале, за увесељавање³³. Оне су се изводиле у варошкој средини, на забавама, уз инструменталну пратњу, у камерном окружењу, у другачијем облику постојања у односну на примарни па се, сходно

³² Хумористички и еротски детаљи иначе доминирају у љубавним песмама (*Карановић, Клеут* 1988: 261).

³³ То показују и наслови неких од песмарица: „Народне сербске песне за *увеселеније* заљубљени страна и оних који *веселе љубе*“ (Песмарица Николаја Беговића) или „Различите сербске песне употребљајемо от младости ради *увеселенија*“ (Матије Бана) (подвукла *З.К.*), што ће доћи до изражаја посебно у штампаним песмарицама, као код Дим. П. Тирола, „*Привестовствелнаја књижица за премилу и прелубезну серпску јуност*“ (Будим, 1818), где се поред осталог каже: „При концу овог делца, *увеселитељне забаве* ради, ставио сам и неке песне из разних рукописних песнех собране“ (7–8); на намеру да увеселе и забаве упућују и наслови штампаних песмарица, као: „Српска лира или варошке *веселе*, љубовне и јуначке песме“ (Београд, 1847); Јеремија О. Караџић, „*Забавна*, песмарица“ (Београд, 1854) и сл. (подвукла *З.К.*).

томе, и однос према њиховој садржини мењао. Тако су и њихови еротски елементи могли су бити „читани“, и читани су, као ласцивни детаљи који голицају машту. У време дезинтеграције старе традиције и премодерног осећања света, долазило је, дакле, до промена које се односе на измењену контекстуализацију³⁴, па и тривијализовану рецепцију светова које је ова поезија описивала. А све то је имало тешко сагледиве последице на начин живота у којем је човек некада живео, а и на савременог човека, данас.

Како је појава писмености овде „гутала“ манифестације света усмене културе може се даље пратити на нивоу присуства-одсуства фолклорног текста, у песмама на народну и народским песмама, односно у стиховима који темама и мотивима (описи лепоте, љубавни састанци, растанци, свађе заљубљених, куђења момка или девојке...) подржавају народне песме и у различитом степену их опонашају, али се језиком и стихом од њих и удаљавају и, у мањој или већој мери, имају ауторски печат, којим њен свет растачу, и то не само текст, већ и културу чији је песма израз.

Према мери измена условно се могу разликовати три фазе, односно подржавалачке „технике“ фолклорних текстова у песмарицама. Прва је кад је песма „скоро незимењена“, у другој се напоредо налазе елементи поетике и етике два света, док је у трећој, која садржи снажан ауторски печат, фолклор присутан само у траговима³⁵.

Прву фазу једва приметних, али ипак битних измена, илуструју стихови:

Слађа твоја пара јесте чашу медацина,
Твоја медна уста, кутија шећера,
У кутији јесте два низа бисера
Чарне очи, два драга камена,

чији свет конвенционалних слика нарушава само синтагма *чашу медацина*, али она садржи елементе потпуно стране фолклору. У наставку исте песме могу се пратити и промене „друге фазе, кад се опис налази „на средини“, између народне и грађанске поетике, као у стихова који лепоту вољене прво описују у маниру народне поезије, конвенционалним формулативним фолклорним сликама:

Када одиш, канда паун шеће,
Кад беседиш, канда голуб гуче.

А затим, по аналогној матрици (опис појединачних делова тела и повезивање с предметним светом, као у фолклору), јављају се артефакти културе из сасвим другачијег регистра појава:

³⁴ Треба такође испитати присуство епских песама у песмарицама и начин њиховог преписивања и традирања, о чему постоји фрагментарна литература (*Недић* 1964: 61–74; *Карановић* (А) 1988: 91–103; *Клеут* 1995: 18–25; *Ђорђевић, Белић* 2016, са припадајућом литературом).

³⁵ Радмила Пешић према мери измена условно разликује ове три фазе (*Пешић* (Б) 2016: 167).

Твоје беле руке за свилене штучле,
Твоје беле ноге за свилене штримфе,
За свилене штримфе, за бечке ципеле.
Сва персона твоја за свилу создана.

(Песмарица Аврама Милетића, № 34,
према *Маринковић* 1966 2: № 439),

који мењају не само приступ драгој, већ и свет у којем она обитава — формуле из првог дела песме стихотворцу су биле недовољне да изрази природу свог дивљења, па им је додао нове, стране изразе и делове одеће: штучле, штримфе, бечке ципеле. Елементи културе, иначе неспојиви с конвенционалним описима народне поезије, посредују овде додир девојачких руку и ногу са свиленим рукавицама, чарапама и бечким ципелама, а преко скупочених делова одеће (коју би требало да јој да вољени) антиципирају додир тела (њеног и његовог), који би се остварио њиховом куповином³⁶, чиме се у песму уводи свет финансијских трансакција, које су биле итекако вежне новонасталом грађанину.

Занимљиво је да поређења тела с овим материјалом, без обзира на то колико су фолклору страна, могу бити, по аналогiji са њим, такође формулативна, као у стиховима:

На глави јој коса глатка,
Како свила холандска.

(Песмарица Аврама Милетића, № 50,
према *Маринковић* 1966 1: № 272);

Кад косу оплете,
Око игле мете,
Заклињем се вишњим Богом,
Турска црна свила,
Канда се увила...

(Песмарица Аврама Милетића, № 44,
према *Маринковић* 1: № 134),

што стихотворце поново враћа фолклорним упориштима.

Колико се лепоти тела овде придаје квалитет материјалне вредности показују и стихови у којима се усне пореде с карамзин бојом:

Слатка Јешо Нешковића
Лепше фарбе усне твоје
Од кармазин скупе боје...

(Песмарица Аврама Милетића, № 50,
према *Маринковић* 1: № 272).

³⁶ Свест о материјалној вредности свиле присутна је и у стиховима: „Када шета, игра пољски / За њом скупа свила шушти“ (Песмарица Аврама Милетића, № 95, према *Маринковић* 1966 1: № 268).

А у складу с новим сензибилитетом и вољена добија лично име (па и презиме), које више није типско народно — она је ту Јеша, у осталим песмама и Јешица, Јеца, Јулијана, Јула, Катица, Кристиница, Маца, Марица, Маружица, Сосица, — него се везује за конкретну девојку, којој стихотворац упућује најчешће неспретну хвалу.

Слике из конкретно-предметног света, које грђански песник користи у тзв. трећој фази, реч је о ауторској песми, „са извесним елементима народне поезије“³⁷, више не асоцирају предметни свет усмене лирике, мада задржавају његову конвенционалну матрицу — именовање дела тела плус асоцијативна слика, и то, за разлику од народне поезије, све чешће римовано³⁸, као:

Рубинтово лице,
Уста алавастер,
Медоточни фластер.

У другом делу описа из ове песме, тражећи нови израз, поета реликте старе лексике (рузмарин и бисер), „обогаћује“ егзотичним атрибутима, далеких света:

Рузмарин индијски
Није тако славан,
Нит бисер персијски
Може бити раван,
Красоти твог лица.

(Песмарица Василија Јовановића, 1805,
№ 7, према *Маринковић* 1, бр. 157).

И ту је, гледано у целини, препознатљива блискост с поетиком и етиком фолклорне традиције, али је евидентно и битно удаљавање од ње. Јер, будући да фолклорна лексика урбаном сензибилитету није била довољна, посезало се за новим речима, односно предметима и појавама из других светава. Нespoјиви садржаји и облици, те нове форме стиха, механички су се спајали са старима, стварајући неочекиване, неретко комичне и опскурне комбинације.

У оквирима грађанске поезије, гледано у целини, долази и до сужавања контекстуалног, идејног и тематског круга усменог песништва. У песмарицама се наслућују путеви и којима су правила и норме једног у суштини колективног песничког сензибилитета уливале у други, повезан с искуствима појединца. Записивањем фолклорних творевина, такође долази до промене њиховог суштинског начина постојања, што је, иначе, судбина народне поезије код записивања — записивање је гранична линија на путу ка њеном растакању и ишчезавању. Другим

³⁷ О томе више: *Пешић* 2016: 167.

³⁸ О природи стиха у песмарицама, драгоцени закључци који показују да је стих грађанског песништва осмерац и десетерац, као и стих народне поезије, али се у њему јављају отклони, увођењем риме, строфе, елемената тонског стиха, док је стих народне поезије силабички (*Стефановић* 1992: 82–90).

речима, издавањем из целокупног живота заједнице, у интимизацији и забављачкој намени, наслућује се пут који фолклорно дело води од усменог према писаном и штампаном преношењу. Или, говорећи језиком Виктора Тарнера, усмено песништво прелази из мултидимензионалног у сегментирано и постаје вид доколице³⁹.

Исто тако, док је раније у малој групи, у оквиру њених целокупних делатности, ово песништво задовољавало потребе свих, оно овде прво служи забави одређеног слоја људи — публика која се користила песмарицама у почекту је била малобројна. Она се, међутим, њиховим штампањем умножава⁴⁰ и умногостручује. Тако све улази у домен масовне културе. Репертоар, међутим, остаје углавном исти, а народна поезија, која је у свом исконском бићу подложна променама, штампањем се „залеђује и окива“, пошто штампани текст више не дозвољава варирања, па она, заједно с целокупним репертоаром штампаних песмарица, наставља да тавори у субкултури⁴¹, чиме се уједно растаче не само једна велика традиција певања, стварана вековима, већ и њени творци и носиоци⁴², као и свет који их је изнедрио.

Литература

- Bausinger H.* Zur Kritik der Folklorismuskritik // *Populus Revisus*. Tuebingen Vereinigung f. Volkskunde. 1966. S. 61–75.
- Бекић Т. (А).* Шилерова песма „Der jüngling am bache“ у рукописним песмарицама // Бекић Т. [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 233–245.
- Бекић Т. (Б).* Змајев превод Лесингове песме „Die Türken“ у рукописним песмарицама // Бекић Т. [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 246–255.
- Бекић Т.* [и други]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988.
- Геземан Г.* Ерлангенски рукопис старих српскохрватских народних песама. Сремски Карловци, 1925.
- Bendix R.* Folklorismus / Folklorism // *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*. Vol. 1. Edited by Thomas A. Green. Santa Barbara, 1997. P. 337–339.
- Ђорђевић-Белић С.* Постфолклорна епска хроника. Београд, 2016.
- Карановић З. (А).* Качић и грађанско песништво // *Бекић Т.* [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 91–103.
- Карановић З. (Б).* Мита Орешковић и грађанско песништво // *Бекић Т.* [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 166–184.

³⁹ О томе више: *Тарнер* 1986: 40–56.

⁴⁰ То најбоље потврђују јефтина издања, као и њихова прештампавања ове поезије у XIX веку.

⁴¹ О овоме види и: *Карановић (Г)* 1988: 191–202.

⁴² О процесима растакања традицијских поетских светова писано је много и различито. Тако би се појава о којој је овде реч у могла сместити у просторе фолклоризма, како је то својевремено називао Баусингер (*Bausinger* 1966: 61–75; види и: *Bendix* 1997: 337–339); Сергеј Некљудов сличне појаве реинтерпретације „превредновања“ и традиције, до којих долази у време њене дезинтегације, назива постфолклором (*Некљудов* 1995: 2–4).

- Карановић З. (В). Једно предвуковско бележење народне лирске песме „Пиле су винце до три јетрвице“ // *Бекић Т.* [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 419–424.
- Карановић З. (Г). Песмарица Василија Јовановића — народна поезија између колективног и индивидуалног поимања књижевног стварања // *Поетика српске књижевности* / Уред. Н. Петковић. Београд, 1988. С. 191–202.
- Карановић З. (Д). Народна песништво — усмено, писано, штампано // *Radovi sa međunarodnog naučnog skupa održanog u Novom Sadu 21–23. septembra 1987.* / Приред. С. Петровић. [Нови Сад,] 1988. С. 131–138.
- Карановић З., *Клеут М.* Огледи о једном виду предвуковског бележења усмених песама // *Бекић Т.* [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 265–301.
- Караџић В. С.* Српски рјечник. Беч, 1852.
- Клеут М.* (А). Змајеве песме у рукописним песмарицама, у књ. групе аутора Српско грађанско песништво. Матица српска, Нови Сад, 1988. С. 185–192.
- Клеут М.* (Б). Српске рукописне песмарице као извори за проучавање усменог песништва // *Бекић Т.* [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988. С. 259–264.
- Клеут М.* Народне песме у српским рукописним песмарицама XVIII и XIX века / Матица српска. Институт за књижевност и уметност. Нови Сад, Београд, 1995.
- Клеут М., Стефановић М.* Допуна библиографји српских рукописних песмарица / Зборник Матице српске за славистику. № 26. 1984. С. 142–164.
- Лесковац М.* Српско грађанско песништво осамнаестог века // *Летопис Матице српске.* Књ. 356. Св. 1–2. Нови Сад, 1946. С. 57–99.
- Маринковић Б.* Српска грађанска поезија XVIII и с почетка XIX столећа. Т. 1–2. Београд, 1966.
- Недић В.* Епска народна песма у зборнику Аврама Милетића // *Зборник Матице Српске за књижевност и језик.* Т. 12. Ч. 1. 1964. С. 61–74.
- Некљудов С. Ю.* После фольклора // *Живая старина.* 1995. № 1. С. 2–4.
- Остојић Т., Ђоровић В.* Српска грађанска лирика XVIII века. Сремски Карловци, 1926.
- Павић М.* Историја српске књижевности барокног доба. Београд, 1970.
- Пешић Р.* (А). Једна песмарица грађанске лирике из 1817. године // *Пешић Р.* О народној књижевности / Приред. С. Самарџија. Београд, 2016. С. 147–164.
- Пешић Р.* (Б). Грађанска лирика и народна лирска поезија // *Пешић Р.* О народној књижевности / Приред. С. Самарџија. Београд, 2016. 165–175.
- Пешић Р., Милошевић-Ђорђевић Н.* Народна књижевност. Београд, 1984.
- Радосављевић Н.* Карловацка митрополија // *Православная Энциклопедия, под редакцией Патриарха Московского и Всея Руси Кирилла.* Т. 31. М., 2013. С. 170–175.
- Стефановић Д. М.* Песме Јована Рајића у рукописним песмарицама // *Бекић Т.* [и др.]. Српско грађанско песништво / Матица српска. Нови Сад, 1988.
- Стефановић Д. М.* Српска грађанска поезија. Оглед из историје стиха. Ваљево, 1992.
- Тарнер В.* Варијације на тему лиминалности // *Градина.* 1986. № 10. С. 40–56.
- Флашар М.* Начело мимесе и стваралачки плагијат (о Стерији и две схватања списатељског посла) // *Зборник Матице српске за књижевност и језик.* Т. 29. Св. 2. С. 187–188.